

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1082>

Geliş Tarihi: 25.04.2017

Kabul Tarihi: 27.09.2017

GELENEKLE YAŞAYAN ŞEHRİN HAFIZASI

Emine KEF*

Öz

Şehirler medeniyetlerin sırrıdır; bir medeniyeti anlamak için şehirlerinde gezinmek şarttır. Bu, o medeniyetin tabiattaki mecazları nasıl anlamlandırdığı bilgisini de vermektedir. Hayata dair getirilen her yorum, bir neslin emanet alıp kendinden sonraki nesle aktardığı sır olarak geleneği ihdas etmektedir. Medeniyet nasıl bir özelliğe sahip olursa olsun, gelenek ancak böyle bir hafıza aktarımıyla yaşar. Hafıza aktarımı, hatırlama prensibiyle gerçekleşir çünkü insanın doğum ile ölüm arasında geçirdiği hayatta ona biçilen vazife kendisine öğretilen eşyanın adını hatırlamasıdır. Bu nedenle, medeniyetler sahip oldukları gücü düşey eksende hatırladıkları bilgiyi yatay eksende sürdürebilmelerinden almışlardır. Tıpkı unutmalarının bedelini yok olarak ödedikleri gibi. Doğu, yeryüzünde her iki medeniyet tipine de ev sahipliği yapmış bir coğrafya olarak insana bir şeyler anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gelenek, Medeniyet, Şehir, Hakikat, Sanat.*

Traditional City's Memory

Abstract

Cities are the secrets of civilization. It is imperative to visit cities in order to understand a civilization. It also gives information about how to understand the metaphors of nature. Every comment on life reveals tradition as a secret from one generation to another. Whatever the characteristic of civilization, tradition lives just memory transfer. The memory transfer takes place with the principle of recall because the task of person is to remember the name of the thing in own life between birth and

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

death. For this reason, civilizations have the power to keep the knowledge that they remember on the vertical axis on the horizontal axis. Just like they were gone because they forgot. As a geography where was seen both types of civilization on earth, the East is telling something to people.

Keywords: *Tradition, Civilization, City, Truth, Art.*

I

Gelenek insana nereden geldiğini, nereye gittiğini ve ne olduğunu söyleyen bir değer silsilesidir. Değerini yeryüzüne nakşedilen izlerden almaz; bizzat o izleri işleyen ve izlerde manayı okuyabilen ruhtan alır. Hafıza taşıyıcılığını yapan hiçbir ruh geleneği gaye olarak görmez; bilakis o, taşlarını ince ince ören insanı esas gayesine ulaştıracak olan yoldur. Kendisini bildiğinde hakikate mazhar olacağı için hatırlamaktan başka çare yoktur. Yeryüzüne topraktan bir beden giyerek inen ruhların yegane vazifesi hakikatin bilgisine ermektir. Ancak bunun tek başına keşfedilmesi mümkün değildir. Bu yüzden, tabiatta her varlıkta olduğu gibi insan da bir araya gelmeye meyyaldır. Evrenin oluşumu kesretin görüntüsünü verse de her varlık bir mıknaş gibi kendi suretinde olana doğru çekilir ve tabiatta oluş gayesine uyumlu olarak varlığını sürdürür. Göz, ister gökyüzünde yıldızlara çevrilsin ister yeryüzünde tek tek türlere, başka türüsünü görmek mümkün değildir.

Kadim toplumlar, gökyüzündeki ve yeryüzündeki hareketleri gözlemleyerek mekanda bir medeniyet ihdas etme yoluna gitmişlerdir. Medeniyetlerin doğması için mekansal gereklilik olan şehirlerin kuruluşunda, yerle gök arasındaki ahenge uyum esas kabul edilmiştir. Aksi durumda şehrin içinden çıkacak geleneğin salahiyeti söz konusu olmayacaktır. Geleneğe tutunamayan şehirlerde ise bir medeniyetten söz etmek mümkün değildir. Hakikatin kendisini ayan ettiği yüksek medeniyetlerin kurulamadığı coğrafyada her adımda karşılaşılacak olan gizden başka bir şey değildir. Ancak karşılaşmada madde ile mana arasındaki bağı idrak edemeyenlerin baktığı şeyleri görmesine müsaade yoktur. Sırlar, çözülürken gizemi anlaşılan hakikat ruhlarıdır. Dolayısıyla, buna nail olamayan toplumlar hafızasız bir şekilde hayatlarını sürdürmüş ve sürdürmektedirler.

O halde insana düşen ilk vazife hatırlamaya niyet etmektir. Çünkü insan bir tabula rasa değil, bilakis bilginin tözüne haiz olarak hayata doğan eşrefi mahlukattır. Bu keyfiyetten ötürü, zaman mevhumu insanın tarihinde farklı tonlarda zuhur etmektedir. Zamanı keşfetmek, ona isim vermek yani onun bilgisini edinip bir bilinç oluşturmak anlamına gelmektedir. İnsan dışındaki

diğer bütün varlıklarda zaman yatay ekseninde bir özellik göstermektedir. Söz gelimi, hayvanların veya bitkilerin doğduklarına, büyüdüklerine, öldüklerine şahit olunur ve fakat bir gelenek ihdas ettiklerinden veya bir tarih yazdıklarından pek tabi söz edilemez. Zamanın dikey ekseninde ve yatay ekseninde olmak üzere iki yönlü tezahürü yalnızca insan için geçerlidir. Varlığa en son gelen tür olmasının yanında, yeryüzü hayatı zamanın bu iki boyutlu sirayetinden dolayı doğrusal değil sarmal bir seyir izler. İnsan, sahip olduğu idrak gücüyle tahayyül eder ve tasavvurda bulunur. Tasavvurlarını yeryüzünde görünür kılmaması onun mahiyeti hakkında da bilgi vermektedir. Tabiatın eşyanın öz değil yalnızca hakikatin sembolik anlatımı olduğunu sezen medeniyetler idraklerini aynı yolla dile getirmişlerdir. Yüksek medeniyetlerde bu ahval sanat üzerinden görünür kılınmıştır. Ve hatırlama prensibini gerçekleştiren nefer esvaplı kişiler hafıza aktarıcılığını sanat üzerinden yapmışlardır. Çünkü insanlığa öğretilen bilginin muazzamlığı tek bir insan ya da toplumun ömrünün yetmeyeceği boyutlardadır. Bu nedenle, geleneğin daimiliği esastır.

Geleneğin doğup geliştiği mekan olarak şehrin hangi topluma vatan olduğu mühimdir. Zira kendisini varlığın memuru olarak gören bir medeniyetle onun sahibi olarak gören medeniyetin şehrinin toprağa izdüşümü çok başka olmaktadır. Bu haletin örneklerini görebilmek için yönü bir Doğu'ya bir de Batı'ya dönmek gerekmektedir. Tabi bunun zaman gerçekliği üzerinden yapılması şarttır çünkü hakikatin keşfinin ve şehrinin imkanı olarak şehirlerin şahsına münhasırlığı medeniyetlerin münhasırlığına nispetlidir. Ve söz konusu medeniyetlerin ömrünü geleneklerinin hakikatle ilişkisi ve hafızalarının gücü belirlemektedir. Pek çok kadim medeniyete ev sahipliği yapmış Doğu geleneğiyle, mimarisiyle, sanatıyla, adetleriyle varlık planında zarafetini ve letafetini yeryüzüne ince ince işlemiştir. Ancak varlığa gelirken kendisine lütfedilen yetkinliğin sorumluluğu da beraberinde getirdiğini unuttuğuna da zaman şahit olmuştur. Ve görülen o ki, içinde bulunulan asırda zaman bu fecaate şahitlik etmektedir. Bunun nasıl tezahür ettiğini görebilmek için uzaklara gitmeye lüzum yok; içinde yaşanan şehirleri müşahede etmek yeterli olacaktır.

II

*Seyreyledim eşkal-i hayati
Ben havz-ı hayalin sularında,
Bir aks-i mülevvendir anınçün
Arzın bana ahcar u nebatı.*

Kemaliyet her varlıkta farklı suretlerde tezahür eder; kendi nihai şeklini kazandığı anda mükemmeliyetini de tamamlar ve adını alır. Evrenin ruhu çokluğa ayrılırken her zerresine varoluş gayesine göre bir özellik yükler. Kesrette mükemmelliği en son şeklini alan varlık olarak insan, tevhiddeki yerini ise idrak ve irade gücü belirler. Bilginin neden kendisine emanet edildiğinin de yanıtı olan bu özellik insana has bir ayrıcalıktır. Kendi gerçeğinin arayışında olan insan, karşılaştığı her şeydeki güzelliği keşfetmekle ve ona iştirak etmekle varlık planındaki yerini alır ve devam eder. Güzel, ona erdikten sonra haz alındığı için değil bizzat onunla hissedilen latiflikten dolayı adını alır.¹ O, hakikatın batını ve zahiri işaretidir. Yani, anlatılmak istenen meramın sanatsal söylemidir. Güzeli görüp tanıyıp ona estetik bir şekilde karşılık vererek varlık çizgisinde bir ahenk yakalanır. İdrak basiretle birlikte gerçekleşir ve güzelin verdiği haz insanın hayvani yanına indirgenemeyecek kadar kıymetlidir. Bu hal, insanın cennetten kovulmasına sebep olacak bir arzu değil, bilginin kapısını aralamasını sağlayacak bir istektir.

İnsan, tahayyül ve tasavvur eden bir varlık olarak mekanın sınırlarını aşan bir yetkinliğe sahiptir. Onu mahlukatın eşrefi kılan özellikleriyle hayatın içerisinde bir kültür ihdas eder. Mekandaki tanrısal işaretleri idrakinin ispatı, kendi tasavvuru olan işaretleri nakşetmesidir. Eşyaya temas etmesi, insanın şey ile kendisi arasında sürekliliğe sahip kopmaz bir bağın varlığını hissettirir. Böylelikle, oluşan her varlığın ilk oluşumun zorunlu mirasçısı olduğu anlaşılır.² İnsanın varlığın hakikatini idrak kabiliyeti eşyaya isim vermeyle taçlandırılır. *Ve Ademe bütün esmayı talim eyledi*³, ayeti tam olarak insanın sahip olduğu bu kabiliyeti ile nasıl bir yetkinliğe erişebileceğini haber vermektedir.

¹ Turan Koç (2014) *İslam Estetiği*, Beşinci Basım, İstanbul: İSAM Yayınları, s. 79.

² İhsan Fazlıoğlu (2016) *Kendini Aramak*, Beşinci Baskı, İstanbul: Papersense Yayınları, s. 42, 127.

³ Bakara/31.

Sahip olduğu yetkinlik sayesinde çevresini biçimlendirir ve ortaya çıkan izan bir dizi değer üretir. Değerlerin ortak bir inançla paylaşılarak süreklilik kazandığı toplumda gelenek doğar. Gelenekleri bulunduğu topraklarda sağlam kılan, onu biçimlendiren değerlerin hafızadaki kalıcılığıdır. Bu öz kalıcı olduğu müddetçe, geleneğin zamanın ruhuyla birlikteliğinde biçimsel değişimi ahenkli olacaktır. Unutkanlık baş gösterdiğinde geleneğin manası yok olur, suret mekandaki tüm boşluğu doldurur ve özün yerini alır. Geleneğin uygulanış şekline farz olanı yerine getiriyormuşçasına sıkı sıkıya bağlı olup en ufak bir değişikliği lanetlenmenin sebebi olarak görenlerin tutumu, unutkanlıklarının yarattığı gerilimin bir yansımasıdır. Biçimin özün yansıması olduğunun bilindiği toplumlarda ise zamanın getirdiği yenilikler geleneğin içerisinde yoğurularak manayı başka bir tonda zuhur ettiren renk olarak gelenekteki yerini alır. Biçim ile öz arasındaki ilişkiyi her daim canlı tutan bilince sahip bireylerin var olduğu böyle bir toplumda kültürel zenginlik, var olduğu topraklarda manayı işaret eden pek çok motif barındırır.⁴

Gelenekle birlikte yaşayan insanlar için geçmiş, bugün ve gelecek iç içe geçmiş bir şekilde yorumlanır ve öyle yaşanır. Ölümsüzlüğüne inanılan ruhun sahipleri bedenlen artık yeryüzünde olmasalar da mekan ve zamanda birliktelik kaimdir. Böyle bir yaşamda zıtlıklar birlikteliğin zarif bir görüntüsünü verir. Hayat ölümlü, varlık yoklukla, dünya ahiretle, zahir batınla birbirlerini değer temellendirmeleri üzerinden olumlayarak veya olumsuzlayarak değil varlıklarının gereği olarak bir tevazu içerisinde karşılarlar. Mazi ile ati arasında köprü kuran hafıza, derinlik ve mana muazzam bir zenginlik olarak hayata sirayet eder.⁵ Hafızada kopmaların yaşanmadığı bir gelenekte kendinden söz edilen selamettir. Gelenekle kuşatılmış bir medeniyetin ulaşmayı hedeflediği bir zirve noktası yoktur; o, hayat serüveninde insanın üzerine geçirdiği modaya gelmeyen bir giysidir ve fakat asr'a yeminlidir. İnsan kayıp mülkü olan bilgiye –eşyanın adına– haiz olduğunda, bunun hafızaya nakşedilmesi gereken emanet olduğunu sezer ve kuşaklar arasında hafıza aktarımının daimiliği vazife bilinir.

Daimilik algısı ontolojik gerçeklikte kendisine yer bulur. Evren sürekli kain halde olmaya yazgılıdır ve kainatın varlığa gelişi mekana içkindir. İmkan ve mümkün kavramlarının kökeninde yer alan mekan ve mevcudiyet vücuda gelişte ahengi yakalar. Böyle bir oluşumda kendini bilmekle yükümlü insanın

⁴ Sadettin Ökten (2016) *Gelenek Sanat ve Medeniyet*, İkinci Baskı, İstanbul: Sufi Kitap, s. 78-9.

⁵ Ökten, *age.*, s. 28.

nereden geldiği, nerede olduğu ve nereye gittiği sorularına bulduğu yanıtlarla sorumluluğunu üstlenebileceğine inanılır. İnsan, canlılık özelliğine bağlı olarak ve süresi toplumun yapısına göre değişmekle birlikte mekana tutunma, yani ona ait olma ve sahip olmaya güdümlüdür. Mekanı yurda dönüştüren şey aidiyetlik hissiyatının fiildeki tezahürüdür ki bu silsileler ağı aidiyetlikle aynı kökü paylaşan geleneğin ortaya çıkmasında rol oynar.⁶ Gelenek, insanın iradesini aynı zamanda kendine bağımlı olduğu zamana karşı sağlam kılmanın yoludur. O, zamanın değişimine asla değişmeyecek tohumu –tözü– sürekli toprakta tutarak direnir. Zamanla gelenek arasındaki ilişki, bir yere bağlı değilse savrulup giden ya da çok katı olduğunda kırılan şey’in rüzgarla ilişkisine nispetlidir. Zaman, her gelenekte kendini başka türlü gösterir. İç içe geçmiş zaman dizisi içinden hayat durmaksızın olur, ölür. Ezeli bir akış olarak dehrden doğan aralıklı zaman parçalarında insanın tarihi, yükseliş ve çöküş istikametinde yol tutar. Doğum ve ölüm; her iki gerçeklik de haddizatında varlığa gelmiş olanın kaçınılmaz hikayesidir. *Bir zaman parçası, kendi mihveri üzerinde dönmedikçe, Kaynakların ilk Anı ile Son Saati birleşmedikçe, bütün değildir.*⁷

*Hoşça bak zatına kim zübde-i alemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvan olan ademsin sen.*

Varlığını geleneğinin köklülüğünden alan *nefer esvaplı birileri* talip oldukları payenin mirasına sahip çıkan güvenilir emanetçiler olarak anılırlar. Güvenilir emanetçiler, hak ve hakikatte doğruluk (el-sıdk fi'l-hakk), eylemde iyilik (el-hayr fi'l-amel) ve davranışta istikamet (el-istikamet fi'l-ahval) ahvali üzerinedirler.⁸ Kendisini varlığın sahibi değil de memuru olarak gören kimseler gökyüzünü kubbe, yeryüzünü de vatan olarak görür; onun emanetçiliğindeki hassasiyet kutsallığını bu münasebetten alır. Bir başka geleneğin insanın anlayamayacağı ancak toprakta, gökte mana bulmuş olan bir geleneğin varislerinin hatırlayabileceği yaşamın izleri aynı göğün altındaki aynı toprakta sırlıdır.

Kainatta varlığın nüveleri olan yer ve gök, bilhassa kadim medeniyetlerde arketiplerinin muhakkak görüldüğü iki tözdür. Zira böyle bir

⁶ Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, s. 40-2.

⁷ Cemil Meriç (1986) *Kültürden İrfana*, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 202-3.

⁸ Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, s. 18.

bilince sahip medeniyetlerin insanı yaşamını bu muazzam alemi temaşa ile geçirmiş ve sanatını bir nevi hakikatine haiz olduğu ruha beden giydirerek ortaya koymuş ve fakat suret ile ruh arasındaki ayrıma daima haiz olmuştur. Suret, varlık alanında ruhun duyulur algıya görünür kılınan halidir ve kainatta her şey zorunlu olarak kendisini görünür kıldığı bir ruhla donatılmıştır. Bu, hakikatin varlıkta ve varlığa kendini muazzam ve yüce bir halde arzı endamıdır. Muazzamlık ve yücelik, kendisiyle karşılaşılana şaşkınlık hissine sokan bir niteliktir. Karşılaşma anında zihin öylesine dolar ki artık başka bir şey düşünebilmenin imkanı yoktur. İşte yüceliğin gücü onu temsil eden surette değil, o suret karşısında şaşkınlığa düşenin halinde görünür. Şaşkınlığın içerisinden çıkan dehşet hissini karşısında bulunan şeye göre iki duygu izler: Hayranlık ya da korku!⁹ Her ikisini birbiri içerisinde bulmak şüphesiz mümkündür. Ancak yoğunlukları ve vasıfları farklıdır. Hayranlığa eşlik eden esas duygu, sükun ve tevazudur. Hayranlık ve korkunun ulaştığı nihai nokta ise karşısında olduğu şeyi kutsal kabul etmektir. Bahsedilen duygu geçişlerinin hangisinin tercih edildiği medeniyetlerin sahip olduğu özelliğe içkindir.

Medeniyetini, hakikate ulaşma gayesi üzerine ihdas eden ve onunla bağını iyilik, doğruluk ve güzellik ile kuran toplum, yücelik karşısında nasıl bir ahval izleyeceği hususunda ilahi çağrıya kulak verir: *O ki yedi sema yaratmış birbiriyle mutabık, göremezsün o Rahmanın yarattığında hiçbir bir nizamsızlık, haydi çevir gözü görebilir misin hiçbir çatlak, bir kusur? Sonra yine çevir gözü, tekrar tekrar, sana döner o göz bitap olarak zelil-ü hakir. (...)* Artık üstlerindeki Semaya bir baksalar ya, biz onu nasıl bina etmişiz ve ziyaretlemişiz hiç gediği yok. Arza da bir imtidad vermişiz ve ağır baskılar oturtmuşuz ve her çeşitten çiftler bitirmişiz ki temaşasına doyulmaz¹⁰, çağrısına insan, bütün duyularıyla dikkat kesilerek özüne tekvir eder ve bu ontolojik gerçeğe olan inancın sanatı yeryüzünde varlık bulur.

Mekanda parçalar arasındaki simetri, düzen, uyum ve kalanı olmayan bir orantılılık ilişkisiyle kurulan denge medeniyetin evrenle arasında harmoniyi sağlayıp güzelliği görünür kılar. Bodei'nin Agustinus'tan aktardığı şu sözler, doğru olanların hangi zamanda, kültürde ve nerede olunursa olursun varlığın hakikat tarafından kuşatıldığını ve ona doğru çekildiği idrakini

⁹ Edmund Burke (2008) *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, çev. M. Barış Gümüüşbaş, Birinci Baskı, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, s. 61.

¹⁰ Mülk/2-3; Kaf/6-7.

kanıtlar: “Göğü, yeri, denizi ve onlarda parıldayan ya da yüzen her şeyi incele; hepsinin sayıları olduğu için biçimleri vardır; bunları onlardan koparıp alın, geriye hiçbir şey kalmaz.”¹¹ İnsan varlığını yücelten tabiatla arasında kurulan ilişkide temas ettiği yerde uyumu göz ardı edip uygunsuz tavır takındığında evrende yırtılmaya sebep olur.¹² İdrak gücüyle donatılmış olan insan kendisine verilen böylesine bir yetkinliğin ona aynı zamanda yükümlülükler getirdiğini, yani bir amaca memur kılındığını da bilir. Üstün, seçkin, erdemli olarak anılan bu kişilerin meydana çıkardığı şehir de aynı özelliklerle çağırılır. Yani, kaynağını mutlak güzelden alan erdem, potansiyel olarak var olan güzelliği gerçekliğe aktarma yetkinliği hakkında bilgi verir. İnsan, şey olan maddi yanıyla tabiata doğarken şuurlu bir varlık olarak hayata doğar ve şuurlu yanıyla kültürel aktarımı gerçekleştirir. Söz gelimi, geleneğiyle kültürüyle gerçekleştirilen medeniyet tasavvuru insanın doğası değil imkanındır. O, medenileşmeye meyyal bir yaratılıştadır ve kendisini keşifleri ve tasarımlarıyla gerçekleştirir.¹³

Medeniyetin doğup kemale ulaştığı mekanlar şehirlerdir. Daha küçük bir toplumda böyle bir oluşumun gerçekleşmeyeceğine inanılır. Bir hane, sokak ya da mahalle şehrin önemli parçalarıdır ve fakat kemale ulaşıldığı yer olarak şehirden başka bir mekan düşünülemez. Kemal derecesine kendiliğinden ulaşmaz; idrak ve irade mevzu bahistir. Dolayısıyla kemaliyetin nişanesi iyilik, güzellik şehirde değil idrak ve irade gücü yüksek şehirde ışığını gösterir. İnsan, kendi üstinsanına erişebilmesi için aciz yaratılmış bir varlıktır. Öyle ki aciziyetini bilmesi ve noksanlığını giderecek merhalelerden geçebilmek için onu tamamlayacak kişileri arayıp bulması murad edilmiştir. Birbirinden farklı özellikler gösteren insanların bir araya gelerek yaşam alanları meydana getirmesinin nedeni budur. Farabi'nin erdemli şehri, kendisindeki bu özelliğin farkına varabilmiş insanların meydana getirdiği şehirdir. Erdemli şehir, mutluluğu elde etmek için birbirleriyle mücadele eden değil birbirine yardım eden, toplumda tamamlayıcı rol

¹¹ Remo Bodei (2008) *Güzelin Biçimleri*, çev. Durdu Kundakçı, Birinci Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 29.

¹² Bodei, age., s. 26-7.

¹³ Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, s. 11; İhsan Fazlıoğlu (2016) *Kayıp Halka/İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi*, Beşinci Baskı, İstanbul: Papersense Yayınları, s. 285.

Gelenekle Yaşayan Şehrin Hafızası

oynamayı vazife edinen insanların şehridir. Böyle şehirlerin birlikteliğinden oluşan bir millet de hiç kuşkusuz erdemli bir millet ve medeniyettir.¹⁴

*Nagehan bir şara vardım, anı ben yapılır gördüm.
Ben dahi bile yapıldım, taş ve toprak arasında.*

Evrenin şekillenmesinde varlıklar arasındaki uyumun, güzelliğin esas gaye olması varlık planına aykırıdır. Güzel, tabiatta hakikatin dile gelişinin hali ve bunu idrakinde olan insanın bu hakikate verdiği estetik karşılığın adıdır; mutlak olanla fani olanın muhabbetinin tezahür ettiği haldir. Sanat eserinin güzelliği farklı suretlerde yansıtması hakikatle buluşma ve onun varlığını zihinde her daim canlı tutmaktadır. Sanat, manasını farklı coğrafyalarda başka hallerde alır. Batı, kalıcılığını ortaya koymak için sanat anlayışını ağırlıklı olarak resim ve heykele dayanırken Doğu, yeryüzünün bir süreliğine kendisine emanet edildiği anlayışı üzerinden sanatını geliştirmiştir. Bir sanat eserinin doğayla ahengi yakaladığı nispette güzel olduğuna ve evrendeki nizamda yerini aldığına inanılır ve bir medeniyeti anlamak için sanatına bakılması salık verilir. “Nerede maddeye şekil verilmişse ve nerede hayat çizgi, ses ya da renklerle belli bir terkip içinde ifadeye kavuşmuşsa orada bir tefekkür ve alemi belli bir düzende içinde yorumlama çabası var demektir, ki bunun adı sanattır.” Güzellik ile işlevsellik arasındaki ilişki, hakikat anlayışına bağlı bir mevzudur. Sanatın harcında kullanılan her bir öğe ne olarak varlığa gelmişse, o olarak devam eder. Bir taş, şekil verilip duvarın örgüsüne eklendiğinde, mezarın başına konduğunda, köprüye kilit olduğunda hala taş olarak görülmeye devam eder. Bulunduğu yere bir kutsallık atfedildiğinde bile bu, kullanılan malzemeden değil ortaya çıkarılan eserin manasından kaynaklanmaktadır. Bu sebepten ötürü, böyle bir gelenekte hiçbir öğe ikonlaştırılmaz, tabiatın ahengine katılarak düzendeki yerini alır.¹⁵

İnsan, sanata ve ilime kendisini diğer canlılardan farklı kılan fikir istidadını vücuda getirmek için muhtaçtır. Zamanın ve toprağın yok olmasına müsaade etmeyip koruduğu sanatlar ilhamını şehirlerin düşünce ve yaşam geleneğinden alırlar. Eserin harcı nasıl şehrin topraklarından yapılmışsa esere üflenen ruh da şehrin geleneğinden çıkıp şeklini öylece alır. Gelenek gücünü

¹⁴ Farabi (2011) *İdeal Devlet “El-Medinetü'l Fazıla*, çev. Ahmet Arslan, Üçüncü Baskı, İstanbul: Divan Kitap, s. 97-8.

¹⁵ Koç, *age.*, s. 151, 169-70.

geçmişten gelen sürekliliğinden alır. Farklı zamanlara ait nesillerin zihninde köklerini en derinlere uzatır. Öyle ki, varlık kazandığı şehirlerde kendisi unutulmuş olsa da eserleri yaşamaya devam eder.¹⁶

Doğa veya çevre insana nasıl düşünmesi gerektiğini söylemez bilakis kendi zihninde tefekküre girebilmesi için gözüyle gördüğü dünya sadeliğiyle, tevazuuyla ona yer açar. Bunu hem Doğu hem de Batı bilir; insanın zihni dışsal öğelerle ne kadar çok meşgul olursa o denli az düşündür. Çevresi ne kadar çok renklendirilirse, zihni bir o kadar griye boyanır. Söz gelimi, Bin Bir Gece Masalları gibi zengin bir anlatımın bir çöl toplumundan çıkmış olması tesadüf değildir. Çöl bir tuval gibi sanatkarın elinde bin bir rengin ahenk içindeki dansına sahne olmuştur. Güzellik insanın kıymetini bilmesi gereken zamanı öldürücü eğlencelerle değil; avlulu, bahçeli yapılarıyla çocuğundan yaşlısına kendi dilinden konuşanlarla bir birliktelik içinde onlara sunulan değil de kendi keşfettikleri şeylerle vakitlerini geçirmelerini sağlayabilmektir. Kimsenin kimseden ayrı bir yerde olmasına gerek olmadan birbirinden tecrit edilmeden ama kendilerine de alan bulabilecekleri bir mekansal yapı ile gelenek sürekliliğini sağlayacaktır.

Modern algı, sanatın herhangi bir amaca hizmet etmek veya bir şey söylemek zorunda olmadığına inanır. Batı menşei bu düşüncenin etki alanı kendi sınırlarını aşmıştır. Doğu düşüncesinin geleneğinde ise ilim, fenn ve sanat birbirinden bağımsız değerlendirilmemiştir. Onun Batı'dan üstün olmasının sebebi medeniyetine ait olan eserlerin insanın sahip olduğu tözün bir yansıması olmasındandır. Hayata dair olan her şeyde benimsenmiş bir adap vardır. Yerine getirilecek veya hiçbir surette müdahale edilmeyecek şeyin hududunu adap belirler. Nesiller böyle bir mirası sanat üzerinden birbirine aktarmaktadır. Varoluş nizamına iştirak eden her sanattan insan ruhuna bir eser ilham olur ve onu tefekküre daldırır. Böyle bir hal içinde olan milletin kazandığı her meleke, akli bir üst merhaleye taşır. Böylece ilim, fenn ve sanat ile gelenek arasında sağlanan ahenk insan aklını daha keskin, daha ince hale getirir.¹⁷ Tanpınar, bu düşünceye benzer sözcüklerle iştirak etmiştir; “hayatın biricik nizamı bu ahengin kendisi olmalıdır. Böyle olunca her şey değişir, peşinde koştuğumuz muvazeneyi buluruz. Şüphesiz bugünün büyük meseleleri

¹⁶ İbn Haldun (2008) *Mukaddime 2*, haz. Süleyman Uludağ, Beşinci Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 724.

¹⁷ İbn Haldun, *age.*, s. 779.

var. Fakat hiçbiri kanla halledilemeyecek, insan ruhu kendi gerçeklerine erişene kadar bu acıyı çekecek.”¹⁸

Geleneğin biçimlenmesinde en büyük etki hiç kuşkusuz dinlere aittir. Yaratılıştan yasak meyve hikayesine kadar hemen her anlatının akisleri insanın yaşam pratiklerine yansımıştır. Anlatılar nasılsa insanın tasavvuru ve tahayyülü o yönde şekil almıştır. Hristiyanlık ve Musevilikte yasak meyvenin sonucu günahkarlıkla sonuçlanırken İslamiyette tabiatın bilincine varıp onun sorumluluğuna memur kılınmak oluyor. Yeryüzü hayatında sorumluluğunun idrakinin olmadığı yerde insanın da olamayacağı gibi böyle bir sorumluluğu yüklenemeyen bir toplumun dünyayı çirkinleştirmekten başka bir şeye kadir olamayacağına inanılır.¹⁹ Geleneksel mimaride tabiatla bütünlük içerisinde olma ilkesi, aynı zamanda toplumsal hayatın birlik ve bütünlük içinde seyretmesini amaç edinir. Burada metafizik ile fizik arasına sınır çizmeyen ahenkli bir bütünlük anlayışı hakimdir. Söz gelimi, camiler yalnızca ibadet için değil toplumsallığın pek çok gereğinin yerine getirildiği mekanlar olarak tasarlanmıştır.²⁰

*Bu sükunette karışıkça karanlıkla ışık,
Yürüyor durmadan insan ve hayalet karışık;
Kimi gökten kimi yerden üşüşüp her kapiya,
Giriyor, birbiri ardınca, ilahi yapıya.*

Mimaride işlevsel hale getirilen süreklilik kaynağını namazdaki süreklilik gibi inançtan almaktadır. Toplumdaki çok katmanlılığın yok olduğu camilerde insanlar arasındaki yatay birlikteliği hafızada canlı tutan ve düşey bağlantıda da eminlik hissini daim kılan sürekli ve tekrarlı bir şekilde hayat bulmaktadır.²¹ Kendisinden ve aynı safta bulunduğu kişiden emin olma hissi, hiç kuşkusuz sorumluluk duygusundan bağımsız düşünülemez. Varlığın tasavvurunda bütüne ait olmanın bilinci sorumluluk duygusuyla yaşamayı beraberinde getirir. İşte bu, *Beşer’i İnsan’a dönüştüren adımdır.*²² Toplumun

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar (2015) *Beş Şehir*, Otuz Dördüncü Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 60-1.

¹⁹ Turgut Cansever (2016) *İslam’da Şehir ve Mimari*, Onuncu Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 97.

²⁰ Koç, *age.*, s. 169.

²¹ Selçuk Mülayim (2013) *İslam Sanatı*, İkinci Basım, İstanbul: İSAM Yayınları, s. 40.

²² Turgut Cansever (2001) *Çağdaş Türkiye Mimarları Dizisi 1*, İstanbul: Boyut Kitapları, s. 13.

karakterinin bulunduğu mekanı şekillendirmede ve onun tarafından şekillenmesinde muazzam bir etkiye sahip olan gelenek, irfanın tefsirini yapar. İrfan, insanın varlığını kemale ulaştıran köklere sahip tek bir ağacın bahçesidir. Çeşitlenebilen ve fakat ayrıışmayan, en zarif şekilde birleşen özlerin toprağa kök saldığı bilgi ağacının bahçesidir. İnsanın kendini bilme yolculuğu irfan bahçesindeki ağacın dallarından ziyade köklerinin saçaklanmasıyla gerçekleşir ve kemale açılan kapı ilmin kelimadan çok amelde tezahür etmesiyle açılır. Bu bahçenin izine rastlanılan coğrafya yine Doğu'dur.²³

Doğu'da mabetler insana hüznün birlikteliğinde umut verir. Geleneksel yaşamda çevre sade, ölçülü, mütevazı, faniliğin bilincinde bir anlayışla şekillendirilmiştir. Batı'da olduğu gibi insanı iradesinden eden bir yönlendirme aracı olarak tasvir sanatına ağırlık verilmemiş, ibadethaneler veya meydanlar gibi insanların sürekli gözüne değecek mekanlarda böyle bir sanat tekniğini kullanma gereği duyulmamıştır.²⁴ Batı her yeni doğanın zorunlu taşıyıcılığını yaptığı ilk günahı her an hatırlatan kasvetiyle insanı umutsuzluğa hapseder. Tanrı'yı reddedenlerin dahi düşüncesinde veya sanatında izine rastlanılan insanın günahının diyeti olarak kendisini çarmıhta kurban eden Tanrı'nın huzurunda suçluluk duygusu, zorunlu olarak mekana yansımıştır. Batı, sadece mabetlerini değil şehirlerini de kendisine bir tür zindan olarak tasarlamış ve ışığı yaşamından çekip almış, her bir yanını gölgelerle donatmıştır. Öyle ki, ışığın aralardan sızmasına müsaade edecek en küçük bir boşluğa dahi müsamaha gösterilmemiştir. Tıpkı mabetlerin duvarlarında olduğu gibi bütün duvarların resim sanatının rengin en kasvetli tonlarını kullanılarak doldurulması, tekniğin gücü sayesinde, nasıl isteniyorsa hikayenin öyle olduğuna inanmaya götürmektedir. Gözün açık bir şekilde göremediği kutsalına karşı korkusu bakidir. Şayet karanlığın içerisine ışık girdiğinde, bakılan şey artık seçilebilir ona alışılacak ve korku duygusu yok olmaya başlayacaktır. Aynı zamanda, karanlığın hisler üzerindeki etkisi aydınlıktan çok daha fazladır ve hakimiyet kurmak isteyen için çok güçlü bir araçtır. Böyle bir kültürde güç, kaynağını korkudan alır; zarar verme gücü yüksek olan bir gücün etkisini düşürecek bir tavır, algıda yaratılan her şeyi muğlaklaştıracaktır.²⁵

²³ Meriç, *age.*, s. 33.

²⁴ Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, s. 93.

²⁵ Burke, *age.*, s. 62, 69, 85 .

Işık, Doğu'nun sanatıdır, daha doğrusu felsefesidir. Yaşamın sirayet ettiği her yerde öncelikli olandır. Çünkü o, Nur'dur. Şehre ışığın doğuşu, onun aydınlığıyla mekanın şenlenmesiyle her yeni gün, insana umutla lütuflandırıldığını duyurur. Ve bundan hiç kuşkusuz o havayı soluyan herkes payına düşeni alır. Medeniyet ışığını etrafına yayarken aydınlatacağı kimseyi seçmez. Çünkü karanlığa dair bir tasavvur plan dahilinde değildir. Kök saldıği toprağın cömertliği geleneğin ruhuna sirayet etmiştir. Anadolu topraklarında Kibele, bir arketip olmanın ötesindedir; aynı zamanda bu topraklarda hayat bulan her varlığın ruhundan bir parçadır ve kutsallığını, kendini yok etmek isteyenleri dahi lütuflandırmasından alır. İşte bu yüzden yıkmaya gelenleri etkisi altına alıp dokunulamayan eserlere ev sahipliği yapmıştır.²⁶ Fransız pozitivist Ernest Renan'ın "hiçbir zaman bir Cami'ye güçlü bir coşku hissetmeksizin, hatta itiraf edeyim, Müslüman olmadığımı hayıflanmaksızın girmiş değilim"²⁷ sözleri Doğu kültürünün sahip olduğu tevazuun ve çevresini şekillendirirken bildiği ve aktarmak istediği hafızanın şehirde nasıl vücut bulduğunun kanıtıdır. İnsan evrene kendi özünden açılır; tıpkı toprak gibi. Toprak, adına ister Kibele ister Gaia isterse de Terra denilsin herkese ve her şeye kendinden katacak bir ışık illaki bulur. Bu hakikat bilinciyle hareket eden medeniyetin keyfiyetinin başka türlü olması mevzu bahis değildir.

Ahlakın, sanatın, felsefenin, bilimin ve inançların varlık kazanmasına olanak tanıyan ve insanın yeryüzündeki görevini kendi kemaliyetini kazanarak en üst düzeyde gerçekleştirdiği mekan olarak şehirde insan, varlığın etkin bir enerji olduğunu ve onun halden hale geçtiğini, dönüştüğünü bilir. Tabiatdaki hareketlilik canlılıkla beraber yeryüzünün geçiciliğini fısıldar. Bu sesi işitebilenler, yaşam alanlarını biçimlendirirken fani olanda baki bir kültür inşa etme çabasına girmezler. Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi şehri meydana getiren yapılarda dini, idari ya da topluma hizmet eden camilerin, hanların, hamamların günümüze kadar gelmiş olmasına rağmen bireyin, ailenin mülkiyetinde olan konutların varlığını devam ettirmiyor olması, sürekli değişim içinde aile yapıları ile geçici olanın içinde daimiliğini koruması hedeflenen kültürel yapının mekandaki yansımalarının da zamanda direnecek dayanıklılıkta olmasına hassasiyet gösterilmiştir.²⁸

²⁶ İsmet Zeki Eyuboğlu (2007) *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, İstanbul: Derin Yayınları, s. 17-8.

²⁷ Düccane Cündioğlu (2012) *Mimarlık ve Felsefe*, Birinci Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, s. 18.

²⁸ Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, s. 105.

Şehrin suretine ardışıklık ve yeknesaklığın kazandırılması sonsuz bir süreklilikte birbirinin akislerini çizen ve insanın kendisini kaybettiren dolayısıyla zayıf hissettiren bir tür mekanlardır. Yapılarda karşılaşılan değişiklik sona ve yeni başlangıca işaret eder ki fanilik gerçeği böyle toplumlarda dile gelmesi en yasaklı olandır. Sürekliliğin sonsuzluğu ve bu sonsuzluğu var edenin hakimiyeti şehri bir nevi zigguratlar haline getirmiştir. Mimaride şahsına münhasırlığa asla izin verilmez. Bu, şehrin karar veren sakinlerinin olması anlamına gelir. Şehirlerde sürekliliğin ne üzerinden yakalandığı hassas bir husustur. Yuvarlak ve kubbeli yapılarda da sonsuzluk şiar edinilir. “Zira daire biçiminde bir yerdeyseniz, bu ister bir bina ister bir ağaç dizisi olsun, hiçbir yerde sınır çizemezsiniz; hangi tarafa dönerseniz dönün, aynı nesne devam eder gibi görünür ve imgelem çalışmasına ara vermez.”²⁹ Doğu mimarisinde sıklıkla rastlanılan yuvarlak ve kubbeli yapıla Batı’dan farklıdır. Kubbelerde sonsuz değil, uzaklaşmayan ve kesilmeyen tekrarlanmayı gösteren kapalı bir sistem kurulmuştur. Fasit daire olarak adlandırılan bu sistemde bir merkezde toplanma hareketi gözlemlenir ve daire içerisindeki her bir motif bütüne parça olmanın yanı sıra müstakil bir özellik gösterir. Yatay ekseninde kesintisiz tekrarlanmayı, düşey ekseninde merkezden yayılma izler ve müsenna ile kompozisyon dengeye kavuşarak nihayetlendirir, asla bir sonsuzluk imgesine yer verilmez.³⁰ İnsan, kainatın nizamını kendi hudutları çizgisinde sanatına yansıtır.

*İri firuzeye benzer nice gök kubbeyle,
Dehre aksettiriyor, gerçi, büyük mimari;*

...

*Gönlüm isterdi ki mazini dirilten san’at,
Sana tarihini her lahza hayal ettirsin.*

Şehir tevazuunu kaybettiğinde izzetini de kaybetmeye başlıyor. Bugün Doğu coğrafyası bir başka halet-i ruhiye içerisinde; binalar tevazuu örtüsünü üstlerinden kaldırıp atmış, üstünlüğünü taçlandırma çabasında adeta yıldızlara meydan okumaktadır. Kazanamayacağı bir savaşa girmekten kaçınmak öngörülü insanların ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Bunu unutan toplumlardan geriye bir parça kalıntı ile beraber hikayeleri kalmıştır.

²⁹ Burke, *age.*, s. 78.

³⁰ Mülayim, *age.*, s. 181-5.

Unutmanın bedeli hatırlamaktır. Benlik derdine düşen bir elin yeryüzü resmine güzel bir şey katması artık söz konusu değildir. Ve ne yazık ki cirkinlik de tıpkı güzellik gibi doğurgandır. Meydana geldiği yerde öylece durmaz; önce ıstıraba sebep olur, sonra alışkanlık kazanır ve nihai sonuç: O artık güzeldir! Zihinlerde öylesine bir eksen kayması yaşanır ki artık bu dimağlar üstünde her türlü tasarımı gerçekleştirmenin önü açılmış olur.

Gelenek, her güzel ve asil varlığın yaptığı gibi kendini saklar, derununu ve özünü hemen ele vermez. Önce onun dilinden anlamak lazımdır, sonra da onun ruh dünyasına girebilmek için ruhsat beklemek gerekir. (...) Nasıl ki bir insanın iç dünyasına o kimse perdeleri kaldırmadıkça vakıf olunamıyorsa, gelenek dahi aynen böyledir. O halde batına talip olup sebat ve mahviyet ile beklemek lazımdır. Aksi halde geleneği akıl planında değerlendirmek gibi bir akıbete giriftar olur ve geleneğin hiç istemediği şeyleri onun adına ve bilmeden icra edersiniz. Mesela mahviyeti ve sükuneti ile ünlü yolun bir büyüğünü yad etmek için, caddeye onun kocaman bir tasvirini asarsınız.³¹

Geleneğinde sahip çıkmak değil de sahip olmak düsturu olan kimselerin medeniyet tasavvuru, öteki dediğinin üstünde tahakküm kurmak üstüne kuruludur. Yerinden edilmek istenen toplumların geleneklerinden edilmesi ise kuşkusuz topsuz tüfeksiz yapılan en ağır taarruzdur. Toplumun meşguliyetleri hayatı nasıl yorumladıklarının alametifarikasıdır. Atalarının yaptıklarıyla övünüp kendi yedikleriyle veya edindiği her bir pahayla kibirlenen kimseler, hiçbir akçenin geçerli olamayacağı değerlerinden modanın büyümlü söylemleri uğruna vazgeçmektedir. Bugün Anadolu topraklarında, asırlık geleneğin ruhunun taşıyıcılığını yapan mimari yapıların gölgesinde seyr-i alemde vazgeçmiş, bütün kainatı seyreylemiş bir ceddin hiç bilmediği bir adapsızlıkla her şeyi ve herkesi izleyen, takip eden başkalaşmış ruhlar gelip geçmektedir.

Bu şehirler mutluluğun kendinin değil suretinin peşinde olan insanların mekanıdır. Zevklerin, arzuların peşinde koşan ve bundan ötürü sağlığı, zenginliği, itibarı, saygıyı arayan kişiler, içinde bulunduğu toplumun daha iyiye ulaşmasında tamamlayıcı bir rol oynamak yerine kendi benliğine hizmet ederek toplumun üstünde olmayı ya da toplumda üstte olmayı isterler. Böyle bir toplumda birey, kendisini ne üstünden var sayıyorsa o konuda diğerlerine hükmeden olmayı arzular.³² Bu şehrin erdemli şehirden ayrılan özelliği niyette gizlidir; onların ulaşmayı murad ettikleri bir nihai nokta vardır. Ve her

³¹ Ökten, *age.*, s. 61.

³² Farabi, *age.*, s. 107-8.

ulaştıkları nokta onlara yeni bir hedef gösterir; elde ettiklerinde mutluluğa sahip olacaklarına olan inancın ömrü, o şeye varana kadardır. Mutluluğun suretleri çöldeki seraba benzer; kavuştuğunu zannettiği anda insanı daha da susuzluk hissene sokan bir halde tekrar tekrar belirir. Zevk ve eğlencenin peşinden koşmanın yüceltildiği şehrin insanının kendisini mecbur bıraktığı ruh hali ise keyif duygusundan yoksunluktur.

Bir kültürün mana dünyasının derinliklerine haiz olma, vicdanın önünde dimdik durabilme gücü sağlar. Bu bilgi ağacından yoksun kaldığında haysiyet duygusu zarar görür ve kendisini küçük görme histerisi baş gösterir. Nedeni, kendine ait olana yabancılaşmada değil, başkasına ait olana sahip olamamada aranır. Asla erişemeyeceği çünkü gerçekten hiçbir surette idrak edemeyeceği şeyin peşinden koştukça kendi aslına da uzaklaşan insanın nihai duygu hali tüm değerlerini terk etmek, tavrı ise değerlerini aşağılamaktır.³³ Hafıza zayıfladıkça öz ile biçim arasındaki bağ da giderek kaybolur; nedeni bilinmeden sürdürülen gelenekle yine nedeni anlaşılmadan kabul edilen yenilik, toplumu benzer duygu haline sürükler. Kendi geleneğiyle muhabbet kuramayan bilinç köksüzlük ve boşluk hissiyatını zamanın modasına mahkumiyetle doldurmaya çalışır. Eskilerin sakin ve huzurlu yaşamını geçmişte arayıp hafızasını yoklayacak zamanı dahi bulamayan insan bir türlü buluşamadığı geleceğe yetişmek için anlamlandıramadığı bir telaş içerisindedir.³⁴

Anlamsızlık, dünyaya gelip yaşanan toprak ile özümsemeye çalışılan toprağın geleneğinde çoğu zamanda birbirine karşı duran keskin ayrımlardan kaynaklanmaktadır. Bir milletin yok olması, kültür dünyasında adını kutsal saydığı her ne varsa hepsinin değerinden edilmesiyle mümkündür. Bir milletin geleneğinin ortadan kalkmasının belki de yegane yolu olan bu gerçeklik, ne yazık ki geçmişi çok eskilere dayanan bir keşiftir. Mana dünyasından olmuş bir toplum için artık zor olan varlığını devam ettirmesidir. Ve kendisini koruması gereken kişiler arasına hudut koyamayacağı, harcı aynı topraktan olan kendi insanıdır. Aliya İzzetbegoviç, *düşmana bir adalet borcumuz var*, dediğinde kuşkusuz bunu haddizatında yaşayan ya da duyduğunda onaylayacak insanların olduğu bir gelenekten sesleniyordu. Aynı topraktan vücuda geldiği ve pek muhtemel aynı toprakta yine özüyle buluşacak insanların birbirlerine zulmettiği bir millete vatan olan toprağa düşense,

³³ Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, s. 17.

³⁴ Ökten, *age.*, s. 97.

doğmasına izin verdiği toplumu kendinden sonra kimine masal kimine hikaye olacak şekilde tarihe not düşerek tekrar rahmine döndürmektedir. Her ölüm, toprağı yeni canlara gebe bırakır. Bazen doğum çok geç gerçekleşebilir; öncesinde özden çok uzaklara gitmiş olanların ve ne olursa olsun dönmeden gidenlerin dönüştürülmesi gerekmektedir. Uzaklaşma ne kadar çok olmuşsa bir sonraki doğum da o kadar geç gerçekleşmektedir. Yaşamın önemi, ölüme gidiş üslubunu belirleyişindedir. Çünkü her ölüm sonraki neslin tohumunu özünde barındırır.

III

Varlık alemi müşahede edildiğinde, tabiatta en küçük bir boşluğun dahi olmadığı görülmektedir. Suret kazanmış *her şey*, muhakkak ki varlık planında bir amaca hizmet edecek keyfiyetle donatılmıştır ve tabii olarak bu amaca hizmet etmektedir. Yeryüzü sahnesine en son çıkan insanın donatıldığı yetkinlikle yer ile gök arasında bir hayat kurabilmektedir. Bir medeniyet tesis etmesi için mekan belirlemesi ve orada bir gelenek ihdas etmesi, beşer olarak yeryüzüne inen varlığın insan olmaya geçişinin zorunlu vasıtalarıdır. Güçlü bir medeniyet, köklü bir geleneğe sahip olandır ve böyle bir gelenek ancak sağlam bir hafızayla tarihe kendini kaydettirir.

Doğu, geleneğini hakikatin diline ermek ve aynı tonda ona iştirak etmek üzerine kuran medeniyetlere mekan olmuştur. Zamanın aşındırmaya dahi kıyamadığı eserleri yeryüzüne işlerken, ölümsüzlüğü gaye edinmemişler; bilakis mutlak olanı takdis edip medeniyetlerini bu inanç üzerine kurmuşlar ve korumuşlardır. Üzerinde yaşanmışlık olmayan toprak, keşfedilmeyi bekleyen bir hazinedir ancak bir kültürün ihdas edildiği toprak, vatandır. Zira uğruna savaş verilen de budur. Dolayısıyla, şehirde karşılaşılan bir mimari, o mimariye işlenen sanat ve geleneğin gereklerinin yerine getirilmesinde oynadığı rolün her biri sembolik bir anlatımdır. Çünkü yeryüzünde her görünenin ardında bir mana vardır ve tarihe göz atıldığında medeniyetlerin bu manayı çözebilme kabiliyetlerine göre kendilerini inşa ettikleri de görülmektedir.

Bir neslin sonrakine ilettiği şey, hayat sahnesinde nelerin bulunduğuudur. Esas olana erene kadar da yapılacak olan budur. Arayıp bulunması elzem olan tek sır ise hakikattir. Hakikatle kurulan bağ, ezeldeki birlikteliği hatırlama prensibi olarak gerçekleşir ve ona erince cümle eksiklik yok olacaktır, çünkü gelecek olan *aşktır*.

KAYNAKLAR

BURKE Edmund (2008) Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma, çev. M. Barış Gümüşbaş, Birinci Baskı, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

CANSEVER Turgut (2001) Çağdaş Türkiye Mimarları Dizisi 1, İstanbul: Boyut Kitapları.

CANSEVER Turgut (2016) İslam'da Şehir ve Mimari, Onuncu Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

CÜNDİOĞLU Düccane (2012) Mimarlık ve Felsefe, Birinci Basım, İstanbul: Kapı Yayınları.

EYUBOĞLU İsmet Zeki (2007) Tanrı Yaratan Toprak Anadolu, İstanbul: Derin Yayınları.

FARABİ (2011) İdeal Devlet "El-Medinetü'l Fazıla, çev. Ahmet Arslan, Üçüncü Baskı, İstanbul: Divan Kitap.

FAZLIOĞLU İhsan (2016) Kayıp Halka/İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi, Beşinci Baskı, İstanbul: Papersense Yayınları.

FAZLIOĞLU İhsan (2016) Kendini Aramak, Beşinci Baskı, İstanbul: Papersense Yayınları.

İBN Haldun (2008) Mukaddime 2, haz. Süleyman Uludağ, Beşinci Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.

KOÇ Turan (2014) İslam Estetiği, Beşinci Basım, İstanbul: İSAM Yayınları.

MERİÇ Cemil (1986) Kültürden İrfana, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

MÜLAYİM Selçuk (2013) İslam Sanatı, İkinci Basım, İstanbul: İSAM Yayınları.

ÖKTEN Sadettin (2016) Gelenek Sanat ve Medeniyet, İkinci Baskı, İstanbul: Sufi Kitap.

TANPINAR Ahmet Hamdi (2015) Beş Şehir, Otuz Dördüncü Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.